

CULTUURHISTORISCHE ANALYSE EN WAARDENBEPALING

BOERDERIJ DE BERKHOF

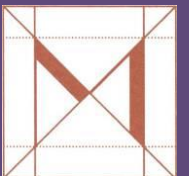
Gagelweg 20 te Mill

Onderzoek i.o.v. dhr. D. Selten

9 november 2016

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

COLOFON

Onderzoeksubject

Boerderij 'De Berkhof'
Gagelweg 20
5451 NE Mill

Kadastraal bekend

Gemeente Mill, Sectie N, nr. 777

Eigenaar / Opdrachtgever

Dhr. D. Selten
Gagelweg 20
5451 NE Mill

Onderzoek, rapportage en fotografie

Ing. G. Korenberg

MONUMENTEN ADVIES BUREAU

drs. C.J.B.P. Frank
drs. F.A.C. Haans, bnb

mw. drs. C.H.J.M. van den Broek
drs. J. de Jong
ing. G. Korenberg, bnb
mw. drs. M. Lemmens
D. Schaars Ma.

Bredestraat 1
6542 SN NIJMEGEN
tel: 024-3786742
fax: 024-3792477
Info@monumentenadviesbureau.nl/www.monumentenadviesbureau.nl

Dit is een uitgave van het Monumenten Advies Bureau, Nijmegen,
november 2016, copyright MAB Nijmegen 2016

INHOUD

1 Inleiding.....	4
2 Historische Context	5
2.1 Mill en Kasteel Tongelaar	5
2.1.1 Mill.....	5
2.1.2 Kasteel Tongelaar	7
2.2 Ontwikkeling van het gebied	9
2.3 Bouwgeschiedenis van De Berkhof	13
2.4 Boerderijen in Mill en Noordoost Brabant.....	21
3 Huidige verschijningsvorm.....	25
3.1 Situering.....	25
3.2 Erfindeling en situering gebouwen.....	25
3.3 Exterieur boerderij	27
3.4 Interieur boerderij	31
4 waardenbepaling	36
4.1 Zeldzaamheidswaarde	36
4.2 Bouw- en architectuurhistorische waarden	36
4.3 Situeringswaarde.....	37
4.4 Cultuurhistorische waarden	37
5 Conclusies	38
6 Bronnen en literatuur.....	39
6.1 Bronnen	39
6.2 Literatuur.....	39

1 INLEIDING

Als sinds het midden van de jaren 90 van de 20ste eeuw heeft de historische boerderij De Berkhof te Mill geen agrarische functie meer. Wel bleven enkele op het erf aanwezige jongere stallen tot op heden (deels) in gebruik bij een nabij gelegen varkenshouderij. Eerder werd in één van de vroegere stallen een woning gerealiseerd.

Inmiddels hebben de huidige eigenaren het plan opgevat om de boerderij, die mogelijk al sinds het midden van de 17de eeuw bewoners van dezelfde familie heeft gehad, ook voor de toekomstige generaties te behouden. Hiervoor zou men de bestaande boerderij willen opsplitsen tot twee wooneenheden.

Conform de bestaande regelgeving kan door de gemeente Mill en Sint Hubert alleen aan een dergelijke opsplitsing worden meegewerkt indien er sprake is van een karakteristieke en/of cultuurhistorisch waardevolle boerderij. Hierop is het Monumenten Advies Bureau gevraagd een Cultuurhistorische analyse van de boerderij te verrichten en aanwezige waarden in kaart te brengen.

Voor dit onderzoek heeft op maandag 31 oktober 2016 een opname plaats gevonden, waarbij zowel de boerderij als de bijgebouwen in hun huidige verschijningsvorm zijn geïnventariseerd. Daarbij heeft geen destructief onderzoek plaats gevonden, zodat mogelijk aanwezige historische constructies en afwerkingen niet konden worden waargenomen. Daar waar de verwachting bestaat dat elementen aanwezig zijn, wordt dit in hierna volgende rapportage duidelijk aangegeven.

Dit rapport vangt aan met de historische context van zowel de boerderij als de omgeving. Daarbij wordt ook ingegaan op vroegere eigenaren en wijzigingen die plaats hebben gevonden. Dit aan de hand van relevante bronnen en literatuur. In dit hoofdstuk wordt ook ingegaan op de in de omgeving aanwezige boerderijen en hun typologie om deze boerderij ook in de waardenbepaling met andere boerderijen te kunnen vergelijken.

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens de boerderij en directe omgeving beschreven en in afbeeldingen weergegeven. Hierbij komen ook eventuele bouwhistorische bijzonderheden aan de orde.

In hoofdstuk 4 volgt een omschrijving van aanwezige cultuurhistorische waarden. Tot slot volgen in hoofdstuk 5 conclusies en wordt nog een overzicht gegeven van gehanteerde bronnen en literatuur.

Monumenten Advies Bureau – 9 november 2016

2 HISTORISCHE CONTEXT

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de historie en ontwikkeling van de onderzochte boerderij aan de hand van verschillende bronnen.

2.1 MILL EN KASTEEL TONGELAAR

Boerderij De Berkhof behoorde tot 1917 tot de bezittingen van Kasteel Tongelaar. Daarbij werd de boerderij in pacht aan de eigenaren uitgegeven. Op deze boerderij betrof dit vermoedelijk vanaf in ieder geval het midden van de 17de eeuw leden van de familie Selten.¹

2.1.1 Mill

Vroegste bewoning

Uit archeologisch onderzoek is gebleken dat het gebied al in de prehistorie bewoond was. Op basis van grafvondsten uit de Romeinse tijd met zowel Romeinse als inheemse grafgiftten moet er in de Romeinse tijd een redelijke bewoning zijn geweest, ten westen van de huidige dorpskern. Daarna kent het gebied van de gemeente Mill tot ongeveer het jaar duizend een spaarzame bewoning. Gevonden zijn enkele restanten van ontginningsboerderijen.

In de 11e en 12e eeuw gingen de mensen er toe over zich te vestigen op de westelijke hoge rug van het Land van Cuijk in de buurt van enkele beekjes.

Ook de heren van Cuijk moeten in dit gebied nogal wat bezittingen hebben gehad. Zij waren in ieder geval nauw betrokken bij de stichting van de abdij Mariënweerd. Mill ontwikkelde zich in de loop van de 14e eeuw tot een zelfstandig dorp met een eigen schepenvank. Het zegel van de schepenvank vertoonde de afbeelding van Sint Willibrord de apostel van Brabant. Deze afbeelding is nog steeds te vinden in het gemeentewapen.

Het gemeentewapen van de gemeente Mill en Sint Hubert. Bron: http://www.ngw.nl/heraldrywiki/index.php?title=Mill_en_Sint_Hubert.

In 1873 kreeg het tot dan toe sterk geïsoleerd liggende dorp een station aan de spoorlijn van Boxtel naar Goch. Dit zogenaamde 'Duitse lijntje' werd aangelegd door de Noord-Duitsche Spoorweg-Maatschappij (NBDS). Het station werd in september 1944 gesloten.

¹ Zwiebel, R.J., 2009.

Recente afbeelding van het als Rijksmonument aanwezen Station Mill. Bron: www.rijksmonumenten.nl

Willibrorduskerk

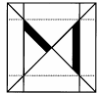
In 1128 bezat de Norbertijnerabdij van Mariënweerd te Beesd reeds goederen in de omgeving van Mill, en later nam het aantal bezittingen aldaar nog toe. In 1323 verkreeg deze abdij het patronaatsrecht van Jan Boc de Meere, heer van Boxmeer. De kerk van Mill was toen afhankelijk van de parochiekerk van Boxtel, maar in 1326 werd Mill een zelfstandige parochie. Deze is altijd aan de Heilige Willibrordus gewijd geweest.

Op hun beurt splitsten de parochies van Wanroij (1559), Sint Hubert (1796) en Wilbertoord (1962) zich van Mill af.

De kerk van Mill is diverse malen verwoest, en na 1648 werd ze genaast door de hervormden, waarna de katholieken een schuurkerk moesten gebruiken. In 1820 kregen zij hun kerk weer terug. Deze was echter vervallen en werd gesloopt. Er werd een nieuwe kerk gebouwd die echter eveneens verviel en in 1879 werd afgebroken. In 1877 begon men met de bouw van de nieuwe, huidige, kerk en deze werd ingewijd in 1881.

Willibrorduskerk van Mill. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, nr. 20383240.

Slag bij Mill

Een belangrijke gebeurtenis in de recente geschiedenis van Mill vormt de Slag bij Mill, die plaats vond van 10 mei op 11 mei 1940 en waarbij de nabijgelegen Peel-Raamstelling door de Duitse troepen werd doorbroken. Tijdens de slag brachten de Duitse aanvallers van de 256e Infanterie Divisie drie regimenten en een batterij artillerie in het veld tegen drie bataljons Nederlandse verdedigers die door twaalf oude kanonnen werden ondersteund. Bovendien hadden de Nederlanders aan de westzijde van het defensiekanaal een kazemattenlinie aangelegd. In de vroege ochtend van 10 mei 1940 - de oorlog was slechts 30 minuten oud - reed een Duitse pantsertrain, vergezeld door een troepentrein met een bataljon infanterie aan boord - dwars door de onvoorbereide verdediging en werden de troepen bij de halte Zeeland uitgeladen. Daarmee was de Slag bij Mill een feit geworden. Het lukte de Duitsers echter niet om de toen in de rug aangevallen Nederlandse verdediging te verrassen. Het Duitse bataljon werd geïsoleerd en speelde nadien geen rol van betekenis meer tijdens de slag. In de avond van 10 mei 1940 zette een zwaar Duitse luchtbombardement op de Nederlandse stellingen de toon voor de rest van de slag. Twee Duitse regimenten slaagden er tijdens langdurige gevechten in het donker in ten slotte de verdediging te breken. Lokale gevechten ten noorden van Mill gingen nog door tot de vroege ochtend van 11 mei. Aan Nederlandse kant sneuvelden slechts dertig militairen. Aan Duitse kant was de tol aanzienlijk hoger geweest. Rond de honderd Duitse militairen kwamen om, ongeveer een drievoud daarvan was gewond geraakt. Van de verdedigingswerken langs het defensiekanaal zijn nog diverse kazematten van toen zichtbaar in het hedendaagse landschap.

De slag leidde tot aanzienlijke verwoestingen in zowel het dorp als het buitengebied.

2.1.2 Kasteel Tongelaar

Motteburcht

‘Tongelaar’ betekent een open plek (in oerbos gekapt) op een ‘tong’ (landverhoging). Tijdens een opgraving bij het kasteel zijn in het weiland bij de toren, binnen de grachten, de funderingen gevonden van een versterkt huis. Dat weiland noemt men de ‘Mot’.

Nog eerder, reeds in de negende eeuw lag in de uitgestrekte, rivierrijke bossen van Tongelaar, een versterkte motte-burcht. Een mottekasteel is een burcht van hout op een hoge aarden heuvel, gebouwd om dekking te zoeken tegen de Noormannen. Vlak na de dood van Karel de Grote begon de invasie van de Noormannen. Deze Vikingen gingen regelmatig op rooftocht door de Maastreek.

Graaf Floris V

Twee eeuwen later kwam het landgoed in bezit van de Heren van Cuyk. Op 1 oktober 1282 werd de versterkte burcht en alles wat erbij hoorde door ridder en edelman Jan van Cuyk (onder lichte dwang) overgedragen aan Graaf Floris V van Holland, die er zijn soldaten in kwartierde. 14 jaar later, vlak voordat Floris werd vermoord, verbrak die laatste het leencontract. Jan van Cuyk was persoonlijk betrokken bij het complot om Floris af te zetten. Over deze uit de hand gelopen moord is veel geschreven en gezongen, tot aan Vondels Gijsbrecht van Amstel (1637) toe. Na de moord kwam het kasteel weer in handen van de Heren van Cuyk, die bondgenoten van de Hertogen van Brabant waren.

Opeenvolgende eigenaren

Omstreeks 1400 is het beneficie van Sint-Catharina hier gesticht en een kapel in het kasteel gebouwd: Onze lieve Vrouwekapel. De priester van die kapel én rentmeester van Tongelaar is ook de stichter van Langenboom geweest. In 1445 kreeg Tongelaar een nieuwe leenheer, Cornelis van Merwick, adel uit Zuid-Nederland. Na Cornelis kwam van vader op zoon en schoonzoon een hele rits families in het bezit van het kasteel. Maar zij waren er alleen om te jagen en lieten het bewoond door rentmeesters. Tegen het eind van de 19de eeuw was het kasteel zo verwaarloosd en verruïneerd dat zelfs de rentmeesters er niet meer wilden wonen.

Jacht en fruitteelt in de 20ste eeuw

In 1917 verkocht de laatste erfgenaam van deze adellijke familie het kasteel aan Louisa van Nispen. Zij verkocht het een jaar later al aan de familie Wagenberg uit Vlijmen, van de Joncker Fris Conservenfabriek. Maar niet voordat Louisa eerst honderden eiken liet kappen en met grote winst doorverkocht. De Van Wagenbergs hielden van jagen en hadden ook nog een grote mandenfabriek in Vlijmen. Op Tongelaar stond veel wilgenhout dat zij daarvoor goed konden gebruiken. Dat leverde echter niet genoeg op en in 1950 gingen ze over op fruitteelt; appels en peren. Er werkten veel landarbeiders op Tongelaar in de fruitteelt. Waar nu de 'concertzaal' is, was toen de opslag van het fruit; in twee grote gascellen die in de vloer zaten verwekt. Het fruit 'conserveerde' zichzelf in die tanks. De Wagenbergs verkochten het kasteel in 1976 aan G. Theeuws die het 2 jaar later weer doorverkocht aan de stichting het Brabants Landschap.

Bouw

Aan de hand van archiefmateriaal bestaat het sterke vermoeden dat al in de 13e en 14e eeuw een uitgestrekt complex van gebouwen op het Landgoed van Tongelaar heeft gestaan. Het oudste deel van het kasteel met de poorttoren, zoals je dat nu ziet, is gebouwd in de 15e eeuw. De vleugels van het gebouw rondom het binnenplein zijn 18e eeuws en in de stijl van Limburgse boerderijen.

Rond het kasteel ligt een aantal historische boerderijen: oa de Benedenhof, de Doelen, de Ooievaar en het bakhuisje. Allen monumentale bouwwerken.

De Beerse Overlaat

Kasteel Tongelaar heeft altijd in een heel rijk bebost landschap gelegen, totdat in 1825 de Beerse Overlaat werd verbreed en veel eeuwenoude eikenbomen en heggen zijn geruimd. Sindsdien ziet het gebied er uit zoals nu.

Bijna jaarlijks zette de Beerse Maas een gebied van Cuijk tot aan den Bosch onder water. Dat veroorzaakte al sinds de middeleeuwen veel schade aan heel het Maasland. Pas na 1800 zag men de noodzaak om maatregelen te nemen; obstakels werden uit de weggeruimd, zodat de rivier zo soepel mogelijk kon stromen. En de overlaat mocht alleen nog in de winter in werking worden gesteld.

2.2 ONTWIKKELING VAN HET GEBIED

Aan de hand van historisch kaartmateriaal kan een goed beeld worden verkregen van het gebied rond de Gagelweg.

Het vroegste concrete kaartmateriaal dateert uit de late 18de eeuw. Op dat moment is het landgoed Tongelaar ten noordoosten van het dorp Mill goed herkenbaar tussen de ten noordoosten liggende, vrij regelmatige percelen van Het Broek en de nog grotendeels onontgonnen noordoostelijke uitlopers van de Peel. Dit heidegebied strekt zich dan nog uit ten oosten van de Graafseweg en ook rondom de boerderij liggen dan nog veel heidepercelen in eigendom van de gemeente. De boerderij beslaat de percelen 126 t/m 128 en is eigendom van de in België woonachtige graaf Thiennes de Lombize, eigenaar van het landgoed Tongelaar. Ook de omliggende percelen 122 t/m 135 behoren tot het landgoed. Het gebied wordt aangeduid als 'De Bosschen'. De naam 'De Berkhof' wordt nog niet weergegeven. Ten zuiden van de Gagelweg zij ook enkele percelen ontgonnen, maar deze behoren toe aan een andere eigenaar. Op de plaats van de nog altijd aanwezige verspringing in de Gagelweg buigt een aftakking van de weg af in zuidelijke richting.

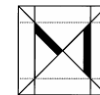
Kaart van Mill uit 1790. Op de kaart wordt het landgoed Tongelaar weliswaar weergegeven, maar de weergave van de bebouwing is slechts indicatief. Bron: Heemkundekring "Felix Walter" Langenboom.

Uitsnede uit het kadastrale minuutplan 1811-1832, gemeente Mill en Sint Hubert, sectie A, blad 01. De boerderij (pijl) is duidelijk herkenbaar en ligt enigszins geïsoleerd ten noordwesten van het buurtschap De Gagel (cirkel). Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

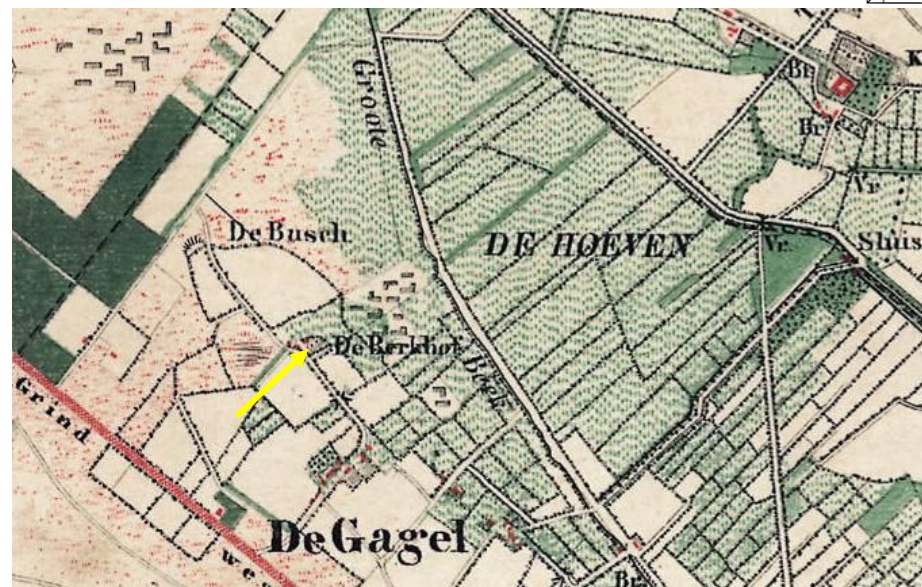
Uitsnede uit het centrale deel van voorgaande kaart. De op deze kaart herkenbare percelen binnen het verder onontgonnen omliggende gebied behoren toe aan graaf Thiennes de Lombize.

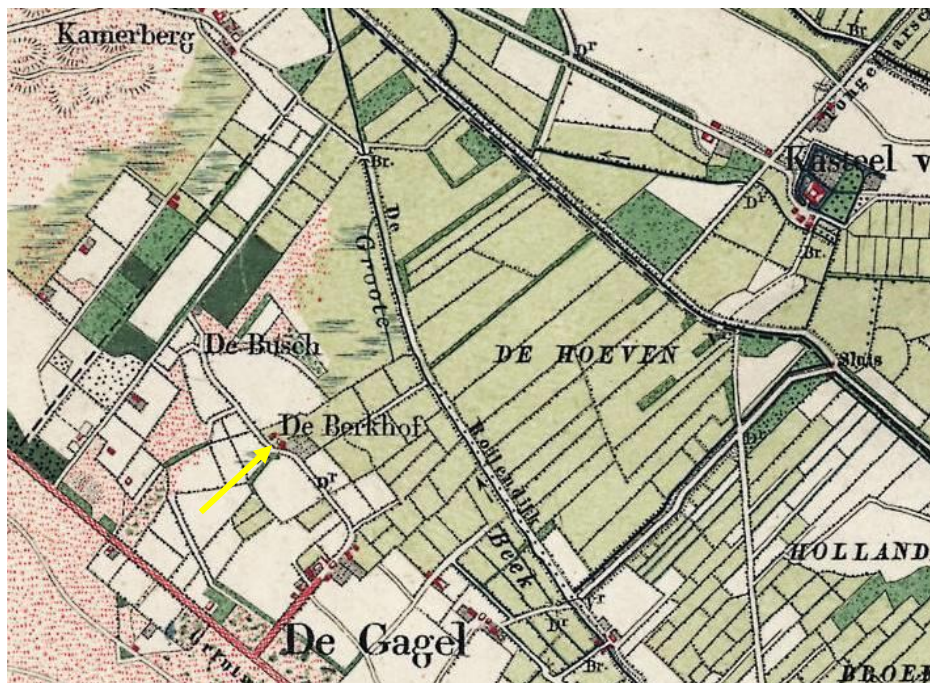
De topografische kaart omstreeks 1850 laat nog vrijwel hetzelfde beeld zien, met een door deels onontgonnen gebied omsloten boerderij. Bron: Kadaster.

In de late jaren 60 van de 19de eeuw verschijnt de naam 'De Berkhof' op de topografische kaarten. Opmerkelijk is een groot aantal kleine L-vormige objecten in het gebied ten oosten van de boerderij, maar ook verder in noordwestelijke richting. Dit lijken kleine nederzettingen, mogelijk t.b.v. ontginningswerkzaamheden. De Gagelweg loopt tot dan toe dood in het ten westen gelegen heidegebied.

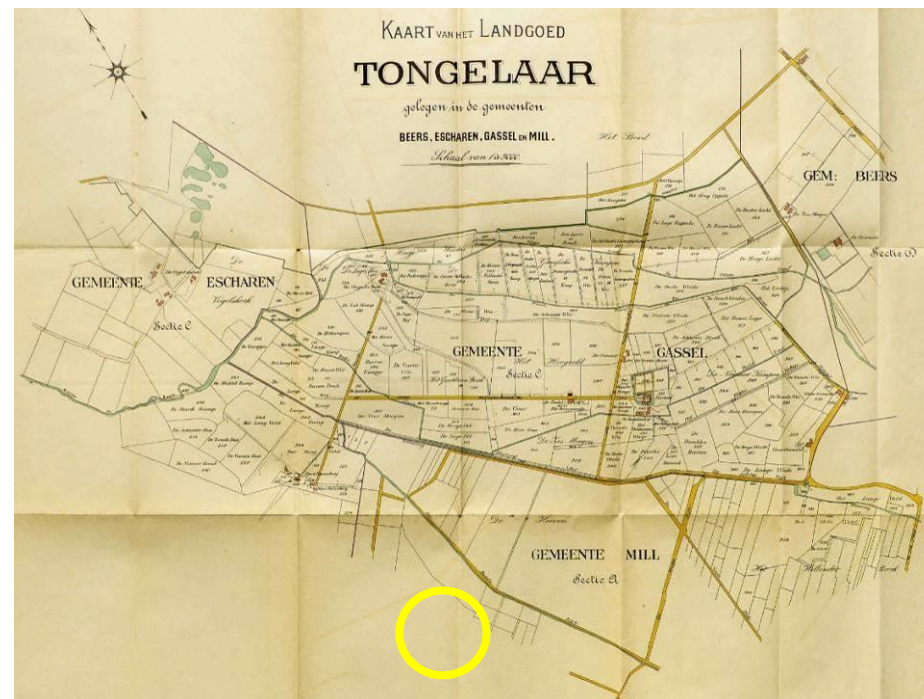
Ten westen van De Berkhof is een regelmatige langgerekte rechthoekige ontginning ontstaan.

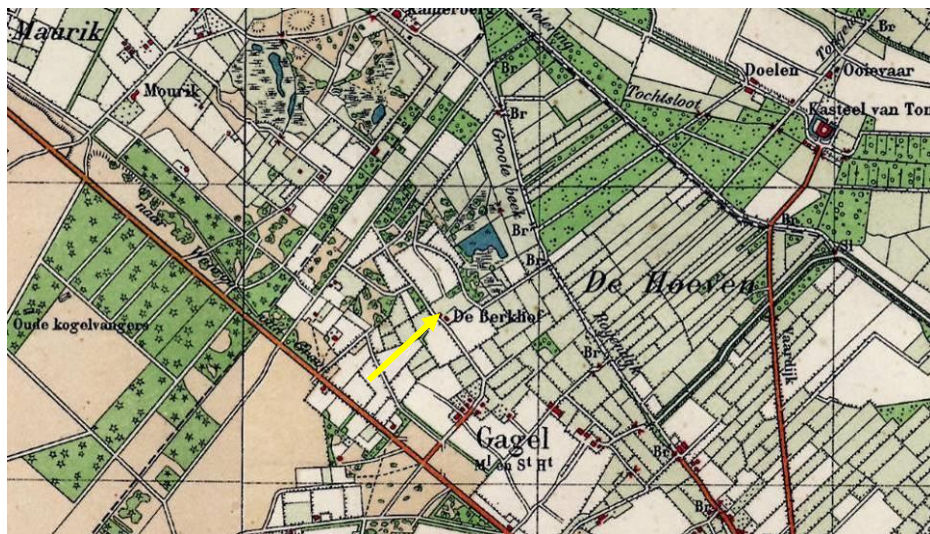
Topografische kaart 1867, waarop nu de naam 'De Berkhof' voor het eerst wordt weergegeven. In de rechter bovenhoek is het kasteel van Tongelaar zichtbaar. Zowel ten oosten als ten noordwesten van de boerderij (gele pijl) zijn opmerkelijke L-vormige objecten weergegeven (rode pijlen). Bron: Kadaster.

Omstreeks 1900 is de situatie nog niet sterk veranderd, al worden wel geleidelijk steeds meer percelen 'gewonnen' op de heide. Bron: Kadaster

Kaart van het landgoed Tongelaar uit 1917, het moment waarop het landgoed werd verkocht maar bovendien ook delen werden afgesplitst. De Berkhof ligt dan ook juist buiten het kaartgeviert (cirkel) Bron: Heemkundekring "Felix Walter" Langenboom.

Omstreeks 1930 is het gebied rond de Gagelweg vrijwel volledig in cultuur gebracht. Opmerkelijk is wel de overwegend zeer onregelmatige structuur doordat de ontgining zeer gefaseerd en weindeg gestructureerd plaats heeft gevonden. Bron: Kadaster.

Ook in de huidige topografische kaart is het onregelmatige ontginningspatroon nog altijd herkenbaar. Ten noorden van De Berkhof werd een grote visvijver gegraven. Bron: Kadaster.

2.3 BOUWGESCHIEDENIS VAN DE BERKHOF

Hoewel de naam 'De Berkhof' op de kaarten pas vanaf het midden van de negentiende eeuw opduikt, dateert de boerderij in ieder geval uit de vroege negentiende eeuw, maar een vroegere oorsprong is aannemelijk.

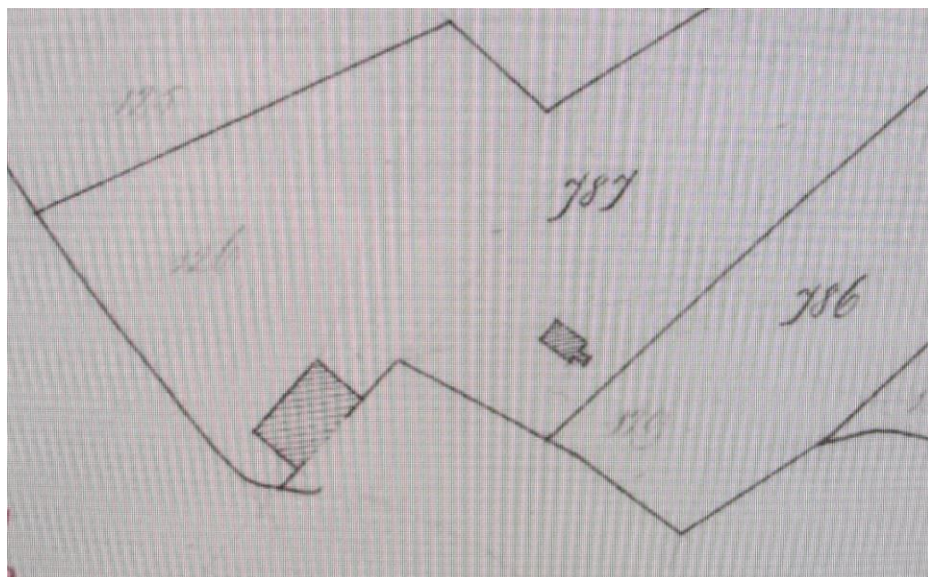
De vroegste concrete afbeelding van de boerderij betreft de weergave op het kadastrale minuutplan, dat de situatie omstreeks 1830 weergeeft. Op deze kaart zijn ter plaatse van de verspringing in de Gagelweg twee rechthoekige bouwdelen, waarschijnlijk een boerderij en een schuur, en een iets verder noordelijk gelegen bakhuis zichtbaar.

Zowel de boerderij als omliggende percelen zijn eigendom van graaf Thiennes de Lombize.

Uitsnede uit het kadastrale minuutplan, waarop naast een boerderij ook een schuur en een bakhuis worden weergegeven. Bron: Beeldbank.cultureelerfgoed.nl

Een eerste kadastrale hulpkaart dateert uit 1880. Deze geeft een wijziging aan het grote perceel nr. 126 weer. Dit perceel krijgt het nieuwe nummer 787. Het vermoedelijk als schuur te duiden westelijke rechthoekige bouwwerk wordt nu ook weergegeven. Het oostelijke bouwdeel, vermoedelijk de boerderij, wordt hier niet weergegeven. Dit komt waarschijnlijk omdat op dit perceel (nr. 128) geen wijzigingen plaats vonden. De grenzen van dit perceel worden ook maar ten dele weergegeven. Het bakhuis wordt nog wel weergegeven.

Op deze hulpkaart uit 1880 wordt het erf slechts deels weergegeven. Aangezien echter ook de perceelgrenzen langs de Gagelweg niet geheel worden weergegeven mag worden verondersteld dat dit deel niet relevant was voor dat moment. Bron: Kadaster.

De reden voor deze kaart en een volgende kaart waarop het perceel met het nummer 891 wordt weergegeven is niet duidelijk. Op laatstgenoemde

kaart wordt de schuur niet als bouwwerk weergegeven en ook van het bakhuis wordt alleen de contour weergegeven. Het lijkt er op dat de schuur nu bij de boerderij wordt gevoegd, maar dan zou ook dit perceel weergegeven moeten worden en bovendien zijn beide percelen eigendom van Thiennes de Lombize, waardoor een wijziging in de perceelgrenzen niet relevant lijkt.

Hulpkaart waarop te zien is dat de eerder nog tot het perceel 787 behorende schuur bij het ten zuidoosten gelegen perceel wordt gevoegd. Bron: Kadaster.

Een kadastraal veldwerk uit 1898 geeft meer specifieke informatie over de boerderij en de schuur. Aan de hand van de dun weergegeven contouren van de oudere bebouwing valt af te lezen dat de schuur geheel moet zijn vernieuwd, waarbij deze iets werd verplaatst. Bij de boerderij vallen de voorgevel en de linker zijgevel van het bedrijfsgedeelte samen met de

contouren van de voorganger. De opmerking “oude voorkant huis voor de kaartering aangehouden” lijkt er in ieder geval op te wijzen dat de oudere boerderij op dat moment ook nog aanwezig was. De ter plaatse aangetroffen bouwsporen en aansluitingen van het metselwerk laten echter zien dat waarschijnlijk ook de oudere linker zijgevel van het achterhuis bewaard bleef. De boerderij werd in westelijke en noordelijke richting vergroot, waarbij ook de huidige kelderopzet tot stand moet zijn gekomen. Direct ten noorden van de boerderij werd een kippenschuur gebouwd, die ook op enkele oudere foto's zichtbaar is.

Kadastraal veldwerk uit 1898, waarop te zien is dat de schuur wordt vernieuwd en de boerderij wordt vergroot. Bron: Kadaster.

De naar aanleiding van het hiervoor weergegeven veldwerk vervaardigde kadastrale hulpkaart uit 1898. Bron: Kadaster.

Tijdens hiervoor genoemde verbouwing bleef de boerderij in bezit van graaf Thiennes de Lombize. Dat veranderde in 1917, toen de boerderij eigendom werd van de uit Angeren (gemeente Bemmelen) afkomstige landbouwer Petrus Hendrikus Kuster, samen met Theodorus Kuster. Lang behielden zij de boerderij niet in eigendom, aangezien deze al in 1919 werd verkocht aan landbouwer Martinus Willemzoon Selten, woonachtig op Gagelweg 20 te Mill.

NAAM.	VOORNAMEN.	BEROEP.	WOONPLAATS.
Selten	Maartinus - Willemszoon	Landb*	Mill Gagelweg 20

Eigendomsregel uit de kadastrale legger, nr. 2987. Behorend bij de aankoop van de boerderij in 1919. Bron: Kadaster.

Naast hiervoor weergegeven kadastrale kaarten, geven ook enkele historische afbeeldingen een beeld van de ontwikkeling van de boerderij. De foto's dateren allen waarschijnlijk uit de jaren '30 van de 20ste eeuw.

Een eerste foto laat het rechter deel van de voorgevel zien, evenals een naast de boerderij gebouwde varkensschuur. Dit is echter niet de schuur die op de kadastrale hulpkaart uit 1898 wordt weergegeven, aangezien die schuur ter hoogte van de brandmuur staat, terwijl de op de foto zichtbare schuur vóór de voorgevel lijkt te staan.

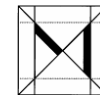
Van de boerderij is duidelijk de hallehuisopzet herkenbaar met op het hogere deel van het dak een rietdekking en op het onderste deel een pannendekking. De vensters op de begane grond hebben zesruits schuiframen met luiken. De voordeur bevindt zich, in tegenstelling tot de huidige situatie, aan de rechter zijde van het woonkamervenster.

Vreemd is overigens wel dat de thans vrij scherpe knik in het rechter dakvlak hier beduidend minder herkenbaar is. Dit lijkt er op te wijzen dat bij de vernieuwing van de voorgevel tegelijkertijd ook de dakvorm wat werd aangepast.

Familiefoto, gemaakt voor de boerderij met rechts een varkensschuur onder een lessenaardak. Bron: Collectie fam. Selten.

Een foto, gemaakt tijdens het doen van de was in een teil naast de rechter zijgevel van het voorhuis geeft enkele details van de boerderij weer. De rechter zijgevel van het voorhuis heeft op dat moment de opzet, die ook thans nog aanwezig is. De op de foto's zichtbare kozijnen met ramen en luiken zijn echter naderhand vernieuwd. Ook loopt de daklijn op dat moment zonder hoogteverschil door bij het achterhuis. In de huidige situatie is de zijgevel van het achterhuis hoger. Er is al wel een deur aanwezig op de plaats ter hoogte van de huidige bijkeuken. Verder is te zien dat het onderste deel van het dak een dekking met Oudhollandse pannen heeft.

De was wordt gedaan naast de rechter zijgevel van het voorhuis. Rechts is een hoek zichtbaar van de in 1898 gebouwde schuur. De zijgevel van het achterhuis is nog niet verhoogd. Bron: Collectie fam. Selten.

Achter de boerderij is nog juist een hoekje van het met riet gedekte dak van de tegelijkertijd gebouwde schuur herkenbaar. Vreemd is echter de schuur, rechts van de boerderij. Op deze foto is een lage houten schuur met een rieten dak zichtbaar. Zowel de hiervoor weergegeven foto als de omstreeks 1985 gemaakte luchtfoto laten op deze plaats een schuur met een naar de voorzijde oplopend lessenaardak zien. Vermoedelijk is deze houten schuur de in 1898 gebouwde schuur en werd deze later vervangen door de schuur met het lessenaardak.

Een laatste historische foto toont wederom de voorkant van de boerderij. Vóór de boerderij is nu echter een heuvel te zien, waardoor alleen de bovenzijde van de boerderij zichtbaar is. In deze heuvel is bovendien een toegang zichtbaar.

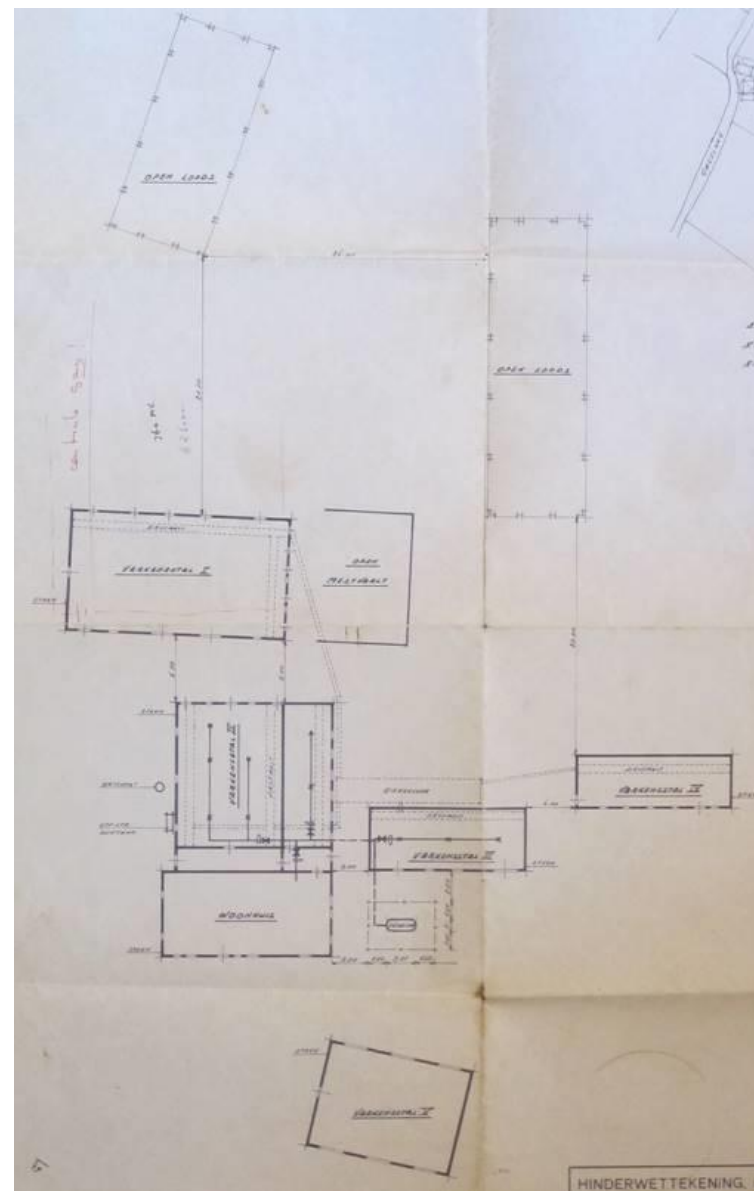
Deze helaas enigszins onscherpe foto laat de voorzijde van de boerderij zien, met op de voorgrond mogelijk een aardappelkelder. Bron: Collectie fam. Selten.

Mogelijk betreft het een opslagkelder voor aardappelen. Van deze kunstmatige heuvel zijn thans geen resten meer herkenbaar.

Een eerste 'bouwtekening' van de boerderij dateert uit 1970. De tekening werd vervaardigd t.b.v. de aanvraag van een hinderwetvergunning en geeft hoofdzakelijk de contouren van de gebouwen weer en de functie van de verschillende gebouwen.

Binnen de boerderij wordt duidelijk de scheiding tussen het woongedeelte en het stalgedeelte aangegeven. Direct achter dit woongedeelte loopt over de hele breedte van de boerderij een gang met in beide zijgevels een deur. De gang wordt rechts van het midden onderbroken door een tussenmuur met daarin een deuropening. In het verlengde van deze muur is ook in het stalgedeelte een opdeling aanwezig. Het bredere linker deel wordt aangeduid als 'varkensstal II'. In het rechter deel wordt geen functie weergegeven. Beide delen hebben een toegang vanaf de gang langs de brandmuur. In de achtergevel zitten dan nog meerdere kleinere deuren.

Direct achter de boerderij wordt op de plaats van de in 1898 gebouwde schuur nog altijd een vergelijkbaar bouwvolume weergegeven. Deze wordt aangeduid als 'varkensstal I'. Mogelijk is dit dan nog altijd de oude schuur, aangezien de later op deze plaats aanwezige schuur een afwijkende gevelindeling heeft. Omstreeks 1985 is de oude schuur al vervangen. Rechts van deze schuur ligt de mestplaats, die aan drie zijden door wanden wordt omsloten. Midden achter de oude schuur en rechtsachter de mestplaats worden twee rechthoekige "open loodsen" weergegeven. Waarvoor deze dienden is niet bekend.

Situatie in 1970. Deze tekening werd gemaakt t.b.v. een aanvraag hinderwetvergunning. Bron: Collectie fam. Selten

Rechts van de boerderij is de rechthoekige varkensstal met lessenaardak zichtbaar (varkensstal III), die ook op de oude foto zichtbaar was. Rechts naast deze schuur staat dan nog een tweede schuur, aangeduid als 'varkensstal IV' met vergelijkbare afmetingen. Tot slot is rechtsvoor de boerderij een rechthoekige schuur zichtbaar. Deze schuur staat weliswaar op de plaats van de hier nog aanwezige schuur, maar de weergegeven gevelopeningen wijzen er op dat de schuur later werd vervangen door de huidige schuur. Deze schuur wordt aangeduid als 'varkensstal V'.

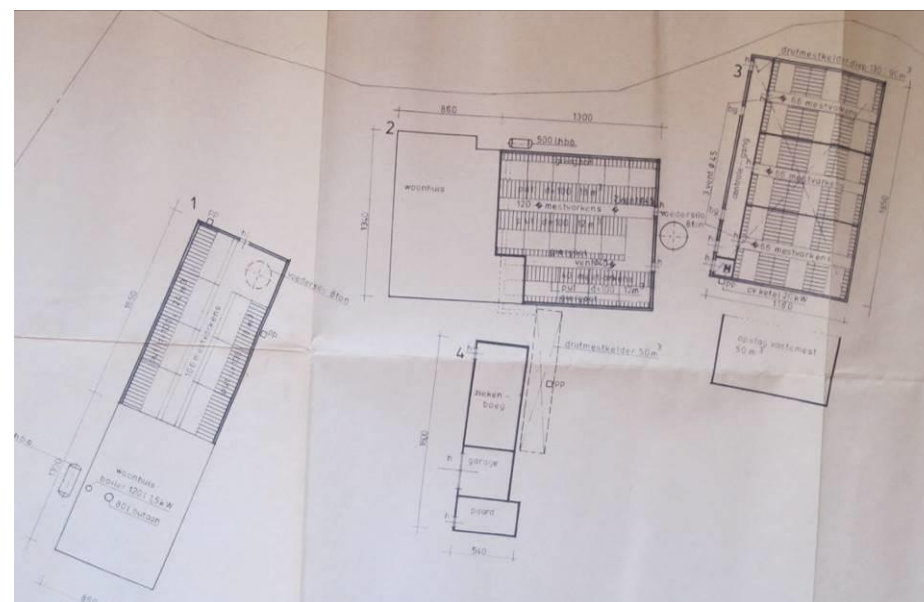
Vermoedelijk omstreeks 1985 gemaakte luchtfoto van de boerderij en het erf.

Een vermoedelijk omstreeks 1985 gemaakte luchtfoto geeft een overzicht van het erf en de aanwezige bebouwing. De boerderij zelf heeft dan al de

opzet zoals nog altijd aanwezig, met een volledig pannengedekt dak met verhoogde zijgevels bij het achterhuis.

Ten opzicht van de situatie in 1970 hebben diverse veranderingen plaats gevonden. De schuur rechtsvoor de boerderij is vernieuwd en tegelijk ook vergroot in noordoostelijke richting. Gezien de tuinaanleg rond het noordoostelijke deel van deze schuur wordt dit deel dan al bewoond.

Rechts van de boerderij staat nu nog slechts één varkensschuur. Op de plaats van de schuur uit 1898 uit staat nu een 'nieuwe' varkensstal. De mestplaats is nog altijd aanwezig naast deze stal.

De gebouwen, zoals weergegeven t.b.v. de aanvraag hinderwetvergunning in 1988. Bron: Collectie fam. Selten.

De op de luchtfoto zichtbare situatie is ook herkenbaar op een aanvraag voor een hinderwetvergunning uit 1988. Wederom worden de functies van de gebouwen weergegeven, evenals de indeling van de stallen. De stal binnen de boerderij is nu niet langer in twee compartimenten verdeeld. Ook is te zien dat de eerder weergegeven gang nu naast de rechter zijgevel tot de huidige bijkeuken is verbreed.

In de schuur rechtsvoor de boerderij wordt het zuidwestelijke deel aangeduid als 'mestvarkens'. Op een in 1989 vervaardigde tekening is dit veranderd in 'opslagruimte'. Het noordoostelijke deel wordt in beide gevallen als 'woonhuis' weergegeven.

De schuur en westen van de boerderij werd in 1989 vervangen door de huidige schuur, die min of meer in het verlengde van de boerderij werd gebouwd. De weergave op de situatietekeningen uit deze periode zijn echter niet erg accuraat. De mestplaats kwam nu te vervallen omdat alle mest in kelders onder de stallen werd opgevangen.

Met de bouw van deze stal had de bebouwing op het erf de omvang bereikt die ook thans nog aanwezig is. Van de eerdere bebouwing zijn geen herkenbare sporen aanwezig.

Situatie in 1989 t.b.v. de bouw van een varkensschuur. Bron: Collectie fam. Selten.

2.4 BOERDERIJEN IN MILL EN NOORDOOST BRABANT

Zoals in eerdere publicaties van onder meer J.A. Hendriks (Traditionele boerderijen in Noord-Brabant, 2003) en de recente uitgave van Judith Toebast over boerderijen in het Peelland en het Land van Cuijk is gebleken komen in het noordoosten van Brabant langs de Maas verschillende typen historische boerderijen voor. Naast de hallehuisboerderij en de langgevelboerderij komen hier ook invloeden uit het aangrenzende Gelderland voor (met name krukhuistypen en T-boerderijen). Verder zijn er enkele voorbeelden van Vlaamse schuren bewaard gebleven, die weer meer als typisch Brabants beschouwd kunnen worden.

Ondanks ingrijpende verbouwingen omstreeks 1900 heeft boerderij De Berkhof niet de 'moderne' opzet die de nieuwe boerderijen uit die periode kenmerkt. Bij die boerderijen werd afgestapt van de traditionele opzet met gebinten en een driebeukige opzet met lage zijgevels. Dit bood de mogelijkheid om ook in het voorhuis in de zijgevels grote vensters te plaatsen en bovendien waren grotere openingen in de zijgevels van het achterhuis mogelijk, waarmee deze boerderijen ook in de traditie van de langgevelboerderijen konden functioneren.

Bij De Berkhof is echter, zelfs in de huidige opzet met deels verhoogde zijgevels, nog altijd duidelijk de driebeukige hallehuisopzet zichtbaar. Aan het exterieur door de geknikte dakvlakken en lage zijbeuken, maar ook intern door een ruimtelijke indeling waarin de invloeden van een driebeukige opzet nog herkenbaar zijn in de situering van de kelder, de oudere wanden in het woonhuis en de deels driebeukige indeling binnen het achterhuis, waarvan de plaats van de huidige jongere wanden is terug te voeren op de eerdere gebintstructuur.

Binnen de gemeente Millen en Sint Hubert is bij de oudere boerderij en kortgevelboerderij sterker vertegenwoordigd dan de langgevelboerderij, die verder zuidelijk en westelijk in de provincie overheerst. Ook de regelmatig aan te treffen krukhuis- en T-boerderijen zijn vaak ontstaan vanuit een hallehuisboerderij met een driebeukige opzet.

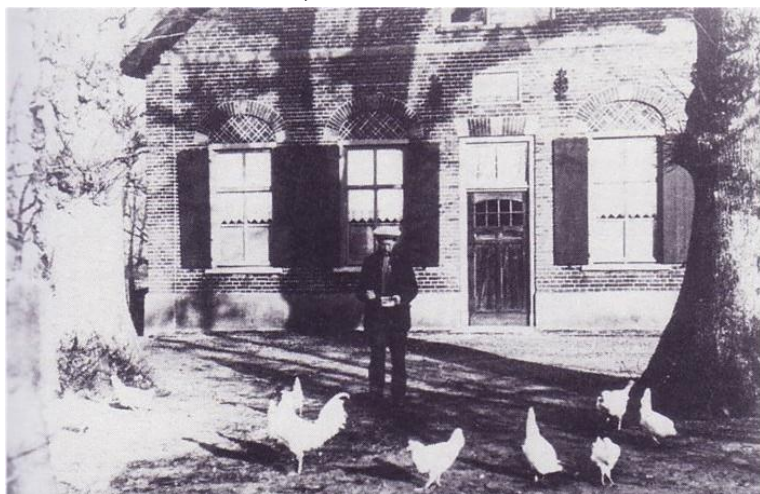
Ook bij de boerderijen, behorend bij het landgoed Tongelaar of eerder tot dit landgoed behorend komen verschillende typen voor die nog een hallehuisopzet hebben of waaraan dit type ten grondslag heeft gelegen. De boerderij past daarbij geheel binnen de voor het landgoed, maar ook de direct omliggende regio kenmerkende boerderijtypologie. Het aantal historische boerderijen is hier inmiddels sterk teruggelopen en nog aanwezige boerderijen hebben veelal ingrijpende aanpassingen ondergaan.

Boerderij 'Kleine Garisveld', Tongelaar 24 te Mill. Traditionele krukhuishuisboerderij van landgoed De Tongelaar Mill (17de eeuw) met 19de-eeuwse gevels. Bron: www.rijksmonumenten.nl

Boerderij Kroondomein Domeinenstraat 18-20 (gesloopt?) met ook een duidelijk herkenbare hallehuisopzet, maar al wel hoger opgetrokken zijgevel. Bron: www.Studio-domeinzicht.jouwweb.nl

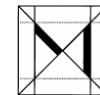
Deel van de voorgevel van boerderij 'Het Hekken' aan de Hoogveldseweg. Deze boerderij uit de vroege 20ste eeuw had een opzet die karakteristiek is voor de nieuw gebouwde boerderijen uit de vroege 20ste eeuw. Bron: www.Studio-domeinzicht.jouwweb.nl

Boshoeve aan de Van Ophovenlaan, gebouwd in de vroege 20ste eeuw. Kortgevel met hoge zijgevels en zadeldak. Foto uit 1987 Bron: BHIC.

Boerderij Arendstraat 20, omstreeks 1950. Deze boerderij heeft de voor Noord-Brabant karakteristieke langgevelopzet, al werd later wel de voordeur naar de (korte) voorgevel verplaatst. Bron: www.Studio-domeinzicht.jouwweb.nl

Karakteristieke kleine hallehuisboerderij Kolkweg 27 te Mill (niet meer aanwezig). Bron: www.studio-domeinzicht.jouwweb.nl.

Boerderij 'De Doelen', Tongelaar 4 te Mill. Deze boerderij op het landgoed Tongelaar dateert, getuige de gevelankers uit 1722. De boerderij is van het middenlangsdeeltje met een dwarsgeplaatst voorhuis. Bron: www.rijksmonumenten.nl

Traditionele hallehuisboerderij met middenlangsdeel en uitgebouwd voorhuis van landgoed De Tongelaar Mill (18de eeuw) met deels 19de-eeuwse gevels.

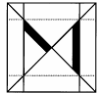
Tot twee woningen omgevormde boerderij Schoolstraat 24 uit 1878. Deze boerderij heeft een T-vormige plattegrond. Bron: www.rijksmonumenten.nl

Boerderij Beerseweg 53 met een hallehuisopzet met middenlangsdeel. Bron: Google.streetview.

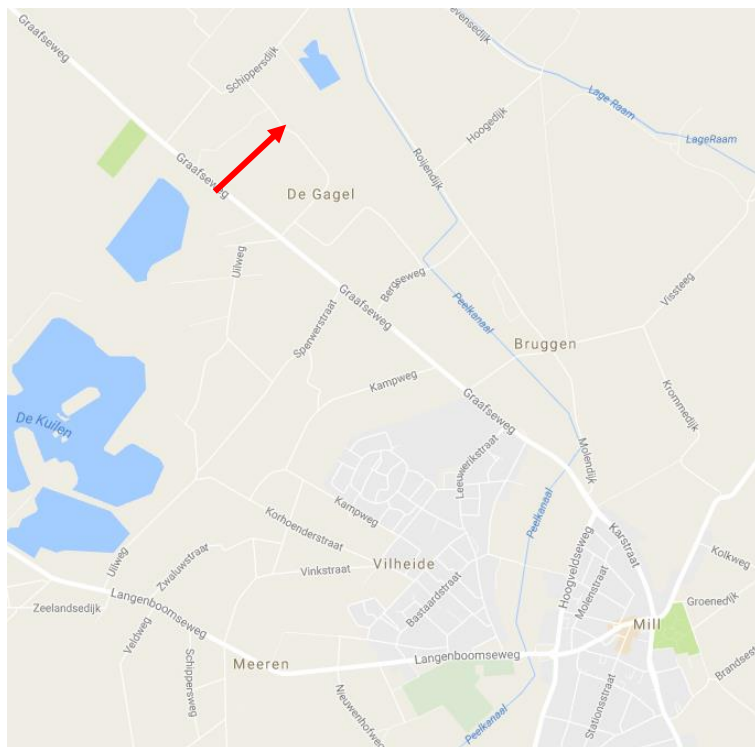
Boerderij "De Meysche Voort", Meisevoort 16 te Mill. In oorsprong vermoedelijk 18e eeuwse boerderij van het middenlangsdeeltype met dwars geplaatst voorhuis. Bron: www.rijksmonumenten.nl

3 HUIDIGE VERSCHIJNINGSVORM

3.1 SITUERING

De boerderij bevindt zich in het buitengebied ten noorden van de dorpskern van Mill. De boerderij ligt volledig buiten de bebouwde kom, maar even ten zuiden van de boerderij vormt een clustering van enkele woningen en boerderijen het buurtschap De Gagel.

Recent kaartbeeld, met rechtsonder de dorpskern. De pijl markeert de locatie van de boerderij. Bron: maps.google.nl

Recente luchtfoto van de boerderij en het omliggende erf. Bron: maps.google.nl

De Gagelweg loopt thans van het buurtschap De Gagel in noordelijke richting naar de Schippersdijk. Ten zuidwesten van de boerderij liggen verschillende akkers. Ten noordoosten van de boerderij ligt een strook met naast weilanden ook verschillende bossen en een visvijver. Deze strook vormt een overgangszone naar het door het Brabants Landschap beheerde natuurgebied landgoed Tongelaar.

3.2 ERFINDELING EN SITUERING GEBOUWEN

De boerderij ligt ter plaatse van een opmerkelijke verspringing in de Gagelweg die voort komt uit een eerdere afsplitsing in zuidwestelijke richting. Het erf is deels open naar de openbare weg. Aan de

noordwestzijde vormt een singel de afscheiding met de weg. Aan de zuidoostzijde is een tuinaanleg met beukenhagen aanwezig. Ter hoogte van de boerderij vormen een beukenhaag en twee forse kastanjabomen de afscheiding. Het erf is deels verhard met jongere bestratingen.

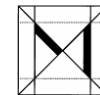
Zicht langs de Gagelweg in noordelijke richting.

De boerderij staat vrijwel parallel aan de Gagelweg ter hoogte van de verspringing in deze weg. Daarbij is de linker zijgevel naar de weg gericht. Tussen deze gevel en de weg ligt slechts een smalle strook erf die met gras is begroeid. Achter de boerderij ligt een verhard terrein dat in open verbinding staat met de openbare weg. Op de noordwesthoek sluit de in 1989 gebouwde varkensstal aan op dit terrein, dat aan de westzijde verder deels door singelbeplanting wordt begrensd.

Zicht langs de Gagelweg in zuidelijke richting

Tussen de varkensstal en de achtergevel van de boerderij is een betrekkelijk smalle doorgang naar het erf ten noordoosten van de boerderij. Dit gebied is slechts deels ingericht en gaat aan de noordoostzijde vrijwel zonder onderbreking over op een akker. Aansluitend op de rechter zijgevel en voorgevel van de boerderij is echter een fors vlak met bestrating aanwezig. Aan de zuidoostzijde wordt dit deel van het terrein afgesloten door de varkensstal, waarvan het noordoostelijke deel als woning in gebruik is. Ten zuidoosten van de boerderij en ten zuidwesten van deze varkensstal ligt een door een beukenhaag omzoomde tuin.

Overzicht van de boerderij en het erf uit het noordoosten.

Overzicht van de schuur ten westen van de boerderij.

De voorgevel van de schuur ten oosten van de boerderij, met rechts nog een hoek van de tuin.

3.3 EXTERIEUR BOERDERIJ

De boerderij heeft de voor boerderijen van het hallehuistype kenmerkende rechthoekige opzet met enigszins geknikte dakvlakken ter plaatse van de scheiding tussen de middenbeuk en de zijbeuken. Daarbij is de knik hier wel versterkt doordat de zijgevels van het achterhuis zijn verhoogd, terwijl de knik bij het iets uitgebouwde linker deel van het voorhuis ontbreekt. Het met gesmoorde muldenpannen gedekte zadeldak heeft wolfeinden boven de voor- en achtergevel. Ter hoogte van de brandmuur markeert de schoorsteen de historische scheiding tussen het woongedeelte en het bedrijfsgedeelte. Voorts zijn in de dakvlakken enkele latere dakvensters aangebracht.

Overzicht van de vernieuwde voorgevel.

De voorgevel werd grotendeels vernieuwd maar de huidige gevelindeling verraad nog wel de achterliggende driebeukige opzet. Op de verdieping zitten, evenals bij de voorganger twee kleine vensters. Ten opzichte van de eerdere gevelindeling is de voordeur van de rechterzijde van de middenbeuk naar de linkerzijde van de middenbeuk verplaatst. De tegelijk met de voorgevel vernieuwde vensters hebben ramen met een roedenverdeling. De voordeur heeft een laag bovenlicht. De gevel is gemetseld in kruisverband en heeft een gepleisterde plint. Vooral in de lagere delen zijn nog delen van de opzet uit 1898 bewaard gebleven.

De linker zijgevel heeft ter hoogte van de brandmuur een verspringing, doordat het voorhuis in 1898 naar deze zijde werd uitgelegd. Het muurwerk van het voorhuis behoort nog tot deze verbouwingsfase. Dit

muurwerk sluit koud aan op het oudere muurwerk van de linker zijgevel van het achterhuis. In de gevel van het voorhuis zitten vernieuwde vensters met een roedenverdeling. De gevel van het achterhuis werd verhoogd met een in wildverband gemetseld gedeelte. Aan de rechterzijde is een dichtgemetselde oorspronkelijke deuropening aanwezig. Verder zitten in de gevel van het achterhuis enkele ijzeren stalvensters. De strook aansluitend op de achtergevel werd vernieuwd. Opmerkelijk is dat de begrenzing voor de vernieuwing op de plaats werd gelegd van waaraf het achterhuis in 1898 werd verlengd.

Linker voorhoek van de boerderij.

Linker zijgevel met ter hoogte van de brandmuur een verspringing als gevolg van de uitleg van het voorhuis in 1898.

Achterste deel van de linker zijgevel, met aansluitend op de achtergevel een vernieuwde zone. De hele gevel werd verhoogd.

Ook bij de rechter zijgevel is een verschil in metselwerk herkenbaar tussen het voorhuis en het achterhuis. Bij het voorhuis is een oudere machinale baksteen in kruisverband aanwezig die overeen komt met het muurwerk van de linker zijgevel van het voorhuis en beperkte delen van de voorgevel. In deze gevel zitten oorspronkelijke gevelopeningen met vernieuwde vensters met roedenverdeling.

Vanaf de brandmuur is de rechter zijgevel verhoogd. Dit vond tegelijkertijd plaats met de vernieuwing van de achtergevel. Het onderste deel is gemetseld in vrij onregelmatige steen in kruisverband. Hoewel veel stenen hier sporen van hergebruik hebben lijkt de kleine sprong ter hoogte van de brandmuur er wel op te wijzen dat dit een deel betreft dat voor 1898 tot stand kwam.

Overzicht van de rechter zijgevel.

De verhoogde rechter zijgevel van het achterhuis.

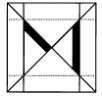

Detail van de zijgevel van het achterhuis met diverse dichtgezette oudere stalvensters en mestluikjes.

Rechter zijgevel van het woongedeelte, waar ondanks de vernieuwing van de vensters de oorspronkelijke opzet bewaard bleef.

De achtergevel is, evenals de aansluitende stroken van de beide zijgevels geheel vernieuwd omstreeks het derde kwart van de 20ste eeuw. Verschillende onregelmatigheden aan interieurzijde wijzen er echter op dat waarschijnlijk de oudere achtergevel werd beklampt, maar dus nog wel aanwezig is. De gevel heeft links een rechthoekige deuropening dit tot de vernieuwingsfase behoort. De getoogde deeldeuren zijn, gezien de verstoorde dagkanten later ingevoegd.

Overzicht van de achtergevel, waarvan het buitenblad werd vernieuwd.

3.4 INTERIEUR BOERDERIJ

Het interieur van de boerderij werd in de tweede helft van de 20ste eeuw ingrijpend gerenoveerd, waarbij ook de indeling deels wijzigde. De oorspronkelijke driebeukige opzet bleef echter in het woongedeelte goed herkenbaar en de linker gangwand en de muur tussen de woonkamer en de kelder/opkamer en in de rechter voorhoek gelegen slaapkamer behoren tot de oorspronkelijke opzet. Ook de brandmuur is nog aanwezig en het is waarschijnlijk dat de thans wat onregelmatige opzet van de achterwand van de woonkamer het gevolg is een nog (deels) aanwezige oudere schouw. Waarschijnlijk behoort ook de verdiepingsbalklaag boven het woongedeelte nog tot de oudere opzet, maar deze wordt thans door jongere afwerkingen aan het zicht onttrokken.

In de rechter zijbeuk is een kleine kelder met een vlak betonnen plafond aanwezig met daarboven een opkamer. Naast de oude keldertoegang met opgeklampte deur vanuit de achterliggende keuken zijn ook het opkamertrapje en een omtimmering met verticale delen rond de keldertoegang bewaard gebleven.

De links van de woonkamer gelegen gang kwam met de gewijzigde gevelindeling van de voorgevel tot stand, aangezien de voordeur zich oorspronkelijk tegen de rechter zijbeuk bevond. De rechter gangwand is dan ook recent. Tegen de linker gangwand tekent zich nog een oudere trapopgang af en op de vloer is een deel van een grijze granito vloerafwerking zichtbaar. Deze afwerking is een restant van de vloer die in de grote woonkeuken lag. Het tochtportaal achter de voordeur heeft een tegelvloer uit de periode dat deze gangstructuur tot stand kwam (XXc).

De in de linker zijbeuk gesitueerde kamer heeft een ingrijpende renovatie ondergaan, waarbij een gedeeltelijke tussenmuur en een schouw werden geplaatst.

Achter de brandmuur loopt over de gehele breedte van de boerderij een tot het woongedeelte behorende ondiepe zone met naast de linker zijgevel een badkamer en naast de rechter zijgevel een bijkeuken. Het middendeel, met hier ook de toegang tot de verdieping van het voorhuis, is als een gang en berging in gebruik. Deze woonzone heeft waarschijnlijk al een oudere oorsprong, gezien de in beide zijgevels aanwezige oudere deuropeningen. De ruimte was aanvankelijk waarschijnlijk niet gescheiden van het achterhuis en fungeerde als geut. Na de Tweede Wereldoorlog werd dit deel van het achterhuis afgescheiden, maar bleven wel verbindingen met het bedrijfsgedeelte bestaan. In een volgende fase

werden deze verbindingen gesloten en werd de bijkeuken nog iets uitgebreid richting het achterhuis.

Op de verdieping is boven de brandmuur nog een vermoedelijk ouder rookkanaal aanwezig. De verdere indeling van de verdieping kwam tot stand met de vernieuwing van de dakconstructie (XXc). De dakconstructie van het achterhuis werd later vernieuwd met gebruik van stalen spanten en geïsoleerde dakplaten.

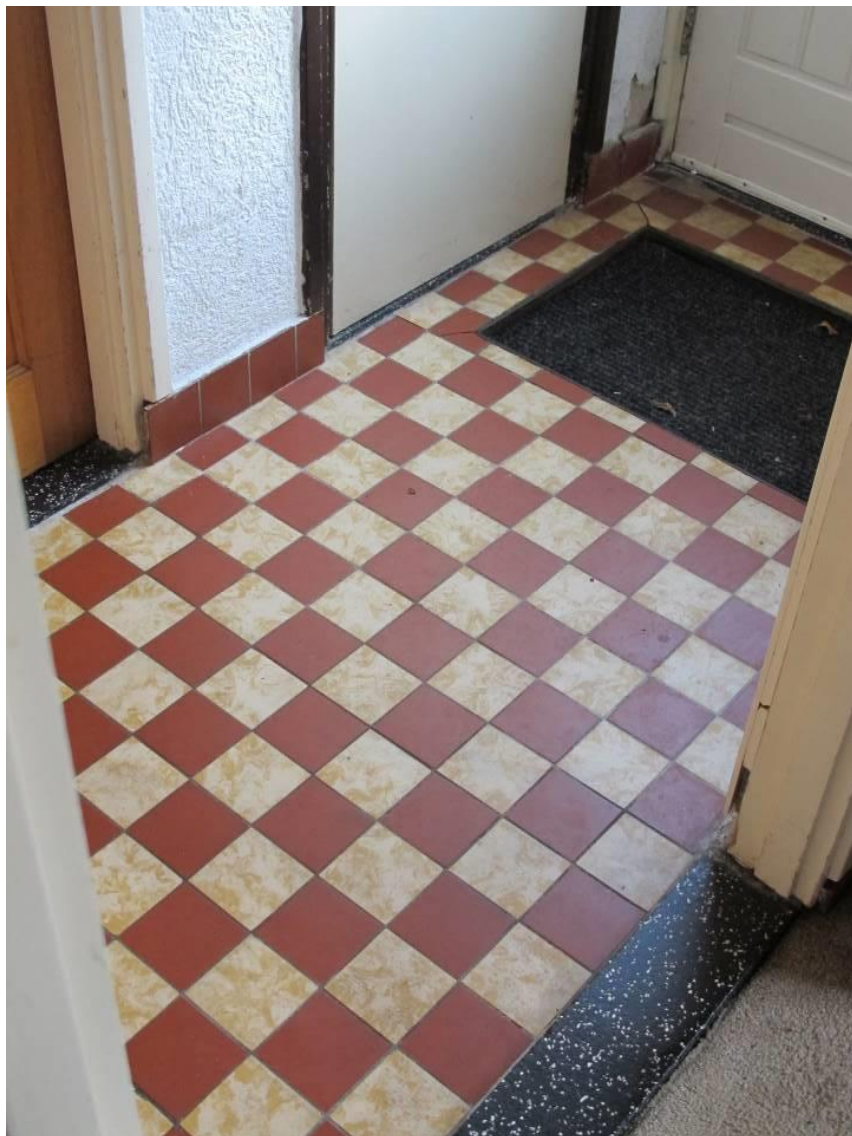
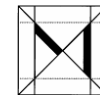
Het bedrijfsgedeelte vormt op een kleine afgescheiden ruimte in de rechter zijbeuk na een ongedeelde ruimte. Nadat hier de stalfunctie kwam te vervallen zijn de varkenshokken verwijderd, maar tegen de achtergevel zijn restanten van de eerdere varkenshokken herkenbaar.

Restant van een oudere granitovloer die vermoedelijk bij de oorspronkelijke woonkeuken behoorde voordat hier een gang werd aangelegd.

De linker gangwand behoort tot de oorspronkelijke opzet van het voorhuis. Dit is herkenbaar aan het oudere muurwerk ter plaatse van de verwijderde trapboom.

De tegelvloer in de gang herinnert nog aan de verbouwing die in de periode na de Tweede Wereldoorlog plaats vond.

Keldertoegang met nog de oorspronkelijke opgeklampte deur.

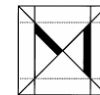
Oorspronkelijke opgang naar de opkamer met links de omtimmering van de keldertoegang.

De vermoedelijk in 1898 aangelegde kelder werd later voorzien van een betonnen plafond.

Het boven de brandmuur aanwezige oudere rookkanaal.

Overzicht van de achtergevel, waar ondanks de vernieuwde buitenzijde een oudere kern bewaard is gebleven.

Restant van de varkensthokken tegen de achtergevel.

4 WAARDENBEPALING

4.1 ZELDZAAMHEIDSWAARDE

Ondanks latere wijzigingen is de boerderij nog altijd goed herkenbaar als een hallehuisboerderij (kortgevelboerderij) met een oudere oorsprong in een gaaf cultuurlandschap dat eerder deel uitmaakte van het landgoed Tongelaar. Er zijn weliswaar voorbeelden aan te wijzen van boerderijen die minder wijzigingen hebben ondergaan, maar daarentegen maken ook de wijzigingen deel uit van de wordingsgeschiedenis. Bovendien is het aantal boerderijen in dit gebied door sloop en vernieuwing drastisch teruggelopen. Binnen de gemeente Mill en Sint Hubert is slechts een tiental boerderijen van rijkswege beschermd.

In deze boerderij is ondanks aanwezige wijzigingen dan ook zeker enige zeldzaamheidswaarde gelegen, temeer daar deze boerderij nog de opzet heeft die ontstond toen deze nog als agrarisch bedrijf functioneerde.

4.2 BOUW- EN ARCHITECTUURHISTORISCHE WAARDEN

Deze boerderij heeft in de 20ste eeuw ingrijpende verbouwingen ondergaan, waardoor een aanzienlijk deel van de oorspronkelijke opzet gewijzigd werd of verloren is gegaan. Desondanks is in de hoofdvorm en de gevels nog goed de oorspronkelijke opzet als kortgevelboerderij herkenbaar.

Aanzienlijke delen van de gevels hebben nog een opzet en materialisering die behoort tot een verbouwing in 1898, waarbij het voorhuis werd uit

gebreed en ook de boerderij naar achteren werd verlengd. Daarbij bleven echter ook oudere delen bewaard. In de gevels van het achterhuis bleven diverse stalramen en sporen van mestluikjes bewaard, die nog een goed beeld geven van het oorspronkelijke gebruik.

In het interieur bleef de scheiding tussen het woongedeelte en het bedrijfsgedeelte middels een tot de verdiepingsvloer opgetrokken brandmuur behouden, evenals het bovenliggende rookkanaal. Eveneens hebben de linker gangmuur en de rechter wand van de woonkamer, met de naastgelegen kelder en opkamer een oudere oorsprong. Bovendien wijst de onregelmatige opzet van de achterwand van de woonkamer mogelijk op de aanwezigheid van de oude schouw. Vrijwel alle ruimtes hebben afwerkingen die dateren uit de jaren 80 van de 20ste eeuw en later. Verspreid zijn echter enkele onderdelen bewaard gebleven. Zo is in de gang, aan de voet van de hier eerder aanwezige trap, nog een restant van een terazzovloer aanwezig. Het voorste deel van de gang heeft plavuizen uit de jaren 50 of 60. Van de kelder en opkamer bleef de opzet in grote mate behouden, inclusief trappen en een betimmering rond de keldertrap. Bij de keldertoegang bleef de oudere opgeklampte deur bewaard.

Helaas is de dakconstructie in twee fasen geheel vernieuwd. De oorspronkelijke dakvorm werd echter wel aangehouden. Vermoedelijk bleef de constructie van de verdiepingsvloer in het woongedeelte wel bewaard, maar deze is door huidige afwerkingen niet meer zichtbaar.

Ondanks de wijzigingen is de hoofdkarakteristiek bewaard gebleven en zijn verspreid ook nog de nodige elementen en structuren aanwezig waaraan de oorspronkelijke opzet herkenbaar is. In deze onderdelen is architectuurhistorische waarde gelegen. Daarnaast kunnen in de achter huidige afwerkingen verborgen delen, gezien de ouderdom van de

boerderij, ook zeker elementen aanwezig zijn die uit bouwhistorisch oogpunt waardevol zijn omdat zij meer inzicht verschaffen in de bouw en verbouwingen van deze boerderij en het gebruik van de boerderij.

4.3 SITUERINGSWAARDE

Boerderij De Berkhof is gelegen binnen een gebied dat tot 1917 behoorde tot het landgoed Tongelaar, behorend bij het gelijknamige kasteel. Het landgoed met hierin aanwezige ruimtelijke structuur van paden, bossen en vennen is nog goed herkenbaar en sterk bepalend voor het beeld van de directe omgeving. Op de plaats van de huidige boerderij is in ieder geval vanaf de vroege 19de eeuw bebouwing aanwezig, maar gezien de langdurige verbintenis van de familie met de boerderij en de hoge ouderdom van het landgoed is het zeer waarschijnlijk dat de bebouwingsgeschiedenis van het erf veel verder teruggaat. Hoewel dit in de huidige gebouwen niet meer herkenbaar is, kunnen hiervan in de ondergrond mogelijk nog sporen worden aangetroffen. In de lange bebouwingsgeschiedenis en de directe relatie die de huidige boerderij hiermee heeft is hoge cultuurhistorische waarde gelegen.

Door de situering ter plaatse van een opmerkelijke verspringing in de Gagelweg heeft de boerderij ook een stedenbouwkundige waarde. De verspringing in de weg ontstond waarschijnlijk door de aanwezigheid van het erf of de bebouwing op deze locatie in combinatie met een aftakking van de weg in zuidelijke richting. In de huidige situatie vormt de huidige boerderij ook nog de stedenbouwkundige ‘verklaring’ voor deze onregelmatigheid. Mede echter door de verspringing in de weg is de boerderij ook prominenter zichtbaar. Bovendien is de boerderij door de ligging aan een groot open veld ten westen van de Gagelweg ook voor de directe omgeving beeldbepalend.

4.4 CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Tot de verkoop van het landgoed Tongelaar in 1917 behoorde boerderij De Berkhof, samen met andere boerderijen in de directe omgeving tot de bezittingen van het landgoed. Met de verkoop werden echter verschillende delen afgesplitst, waaronder ook deze boerderij, die werd aangekocht door de agrariër Kuster, mogelijk ook met het doel om de boerderij te verpachten. Echter al in 1919 werd de boerderij door de pachter, Martinus Willemzoon Selten overgenomen en kwam deze in het bezit van de familie die nog altijd eigenaar is en mogelijk al vanaf het midden van de 17de eeuw als pachter aan deze boerderij, maar ook het landgoed verbonden is. Pachtboerderijen waren voor landgoederen van groot belang als bron van inkomsten. De historie van deze boerderij, waarvan delen mogelijk nog uit de 18de eeuw dateren is dan ook onlosmakelijk verbonden met het landgoed. Mede vanwege de betekenis die de landgoederen in het verleden speelden in de lokale sociale omstandigheden en de ruimtelijke ontwikkelingen is hierin grote cultuurhistorische waarde gelegen.

Aan de boerderij, de bijgebouwen en het erf zijn daarnaast ook nog de ontwikkelingen op agrarisch gebied afleesbaar, die via een geleidelijke schaalvergroting hebben geleid tot de voor deze provincie zo kenmerkende intensieve varkenshouderij. De kleinere bedrijven zoals De Berkhof, waarvoor een verdere schaalvergroting niet haalbaar is zullen daardoor op termijn hun agrarische functie verliezen.

5 CONCLUSIES

Hoewel dit object op diverse punten behoorlijk is gewijzigd, bleef de oorspronkelijke karakteristiek van een kortgevelboerderij goed herkenbaar. Daarnaast zijn in de gevels en het interieur elementen van de vroegere structuur bewaard gebleven, waaronder de brandmuur met mogelijk nog (delen van) de schouw, de kelder en delen van de woonhuisindeling. Ook is een deel van de constructie bewaard gebleven. Hierin is bouw- en architectuurhistorische waarde gelegen.

Verder is de boerderij zeer markant gesitueerd binnen een gebied dat tot 1917 tot het landgoed Tongelaar behoorde en hier nauw mee was verbonden. Dit gold ook zeker voor boerderij De Berkhof, die als pachtboerderij mogelijk eeuwenlang door het geslacht Selten werd bewoond. Hierin is zowel situeringswaarde- als cultuurhistorische waarde gelegen.

Concluderend kan worden gesteld dat de boerderij Gagelweg 20 Cultuurhistorische waarde bezit. Door bij de planvorming voor de gewenste opsplitsing ook geconstateerde waarden tot uitgangspunt te nemen kunnen waarden ook behouden blijven.

Monumenten Advies Bureau – 9 november 2016

6 BRONNEN EN LITERATUUR

6.1 BRONNEN

- Kadaster
- BHIC
- Bouwarchief gemeente Mill en Sint Hubert
- Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- www.topotijdreis.nl
- www.rijksmonumenten.nl

6.2 LITERATUUR

- Jean-Paul Corten & Erik Nijhof (red) *Lijnen door het Brabantse land*, Uitgave Provincie Noord-Brabant & Projectbureau Industrieel Erfgoed Zeist, ism Waanders Zwolle 1997 o.a. p. 16 en pp 78-79
- M. Kemp, *Het land van de Peel*, Maastricht 1955
- Chris Kolman, Ben Olde Meierink, Ronald Stenvert, *Monumenten in Nederland, Noord-Brabant* RDMZ Zeist/Waanders Zwolle 1997
- J.A. Hendrikx *Traditionele boerderijen in Noord-Brabant*, 2003
- Jan Timmers, Judith Toebast, Mark Bimmel, *Historische boerderijen van Peelland tot Land van Cuijk*. Handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed. Uitgave Stichting de Brabantse Boerderij Geertruidenberg 2012
- Zwiebel, R.J., *Een geslacht uit het land van cuijk* (2 delen), 1530 tot 2009, 2009, uitgave in eigen beheer R.J. Zwiebel.